

## САМОСВІДОМІСТЬ У КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Ігор Галян, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології  
Дрогобицького державного педагогічного університету  
імені Івана Франка

## САМОСВІДОМІСТЬ У КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

*У статті висвітлюються питання самосвідомості особистості. Зокрема, зроблено її структурний аналіз, виходячи з різного функціонального призначення. А саме, самосвідомість розглядається з позиції самопізнання, самооцінки та саморегуляції.*

**Постановка проблеми.** Самосвідомість є завжди досить актуальною. Це пов'язано з потребою визначення міри важливості людини в умовах сучасності, її здатності перетворювати себе і навколишній світ. Самосвідомість – це динамічна система уявлень людини про самого себе, усвідомлення нею своїх фізичних, інтелектуальних та інших якостей, самооцінка цих якостей, а також суб'єктивне сприйняття зовнішніх чинників, що впливають на особистість. Самосвідомість формується у процесі соціалізації, виховання, але має і певні соматичні та індивідуально-природні детермінанти. З віком відбувається розвиток потреб особистості. Саме в них і через них виявляється людина і, відповідно, змінюється її самосвідомість. У свою чергу, і самосвідомість служить для них зворотним зв'язком. На відміну від ситуативних Я-образів (яким індивід бачить, відчуває себе в даний момент часу), самосвідомість створює в людини відчуття своєї визначеності, самототожності. Так вглядає у загальних рисах діалектика становлення і вияву самосвідомості.

Надзвичайно популярна сьогодні ідея саморозвитку, умовою якого є зростання самосвідомості, базується на вказаних ще в тридцять роки положеннях Л.С. Виготського і впливає з його теорії. Незважаючи на фрагментарність думок Л.С. Виготського про цю проблему, його праці дозволяють з'ясувати сутність і природу самосвідомості дитини і побудувати систему практичної роботи з розвитку дитячої самосвідомості.

Розвиток самосвідомості дитини здійснюється через подолання суперечності між зовнішньою регуляцією, системою вимог, що пред'являються їй дорослим (навчання, виховання), та її (дитини) власною спонтанною активністю. У міру дорослішання, джерело розвитку переміщається всередину особистості, зовнішня детермінація поведінки трансформується у внутрішню, виникає внутрішньоособистісна суперечність між Я-

діючим і Я-відображенням, що стає двигуном сходження до Я-творчого. Якщо через якісь причини розгортання вказаного процесу не відбувається, людина залишається об'єктом зовнішніх дій, будучи нездатною перетворитися на суб'єкт власної життєдіяльності.

Особливо цінним є, на наш погляд, розуміння структури самосвідомості, з метою можливого впливу на неї задля регуляції та саморегуляції.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У психологічних дослідженнях різних авторів структура самосвідомості представлена неоднорідно. Вивчаючи праці вітчизняних психологів, що стосуються питання структури самосвідомості (В.С. Мерлін, Л.Д. Олійник, І.І. Чеснокова, В.В. Столін та інші) і виходячи з припущення про самосвідомість як засіб саморегуляції суб'єкта діяльності, можна припустити, що структура самосвідомості містить моральний і етичний компоненти; усвідомлення себе як суб'єкта діяльності; усвідомлення та оцінку у різноманітних видах життєдіяльності тощо.

Одні дослідники прагнуть надати більше уваги вивченню Я-образу. При цьому у вивченні та розумінні Я-образу акцентують увагу на різних підходах. Образ Я розуміється як настановна система (І.С. Кон) в системі цінностей людини її Я володіє завжди певною ціннісною вагою, і утворюючи це її Я складові також мають в кожному випадку своє ціннісне значення (О.О. Бодальов) Я як динамічне утворення психіки, що розгортається в часі від одиничних ситуативних образів до узагальненого образу Я, поняття Я (І. І. Чеснокова) [1, 3, 10].

Інші дослідники зупиняються на вивченні проблеми самостворення і його структури (В.В. Столін, С.Р. Пантелєєв, Н.І. Сарджеладзе). В рамках вивчення індивідуальної свідомості розглядається структура самосвідомості [8, 9]. З позицій особистісної ідентифікації досліджують

## САМОСВІДОМІСТЬ У КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

структуру Я-концепції (О.Б. Орлов) [6]. Найчастіше серед вчених пострадянського простору зустрічаються уявлення про трикомпонентну структуру самосвідомості з деякими варіаціями (І.І. Чеснокова, В.С. Мерлін) [4, 10].

Різноманітність теоретичних підходів зумовлює **мету даної статті**, а саме, необхідність проведення аналізу даної проблематики.

### **Виклад основного матеріалу.**

Л. С. Виготський, вивчаючи проблему структури самосвідомості, услід за А. Буземаном зупиняється на шести напрямках, які характеризують його структуру: накопичення знань про себе, зростання їх зв'язності і обґрунтованості; поглиблення знань про себе, психологізація (поступове входження в образ уявлень про власний внутрішній світ); інтеграція (усвідомлення себе єдиним цілим); усвідомлення власної індивідуальності; розвиток внутрішніх моральних критеріїв при оцінці себе, своєї особистості, які запозичили з об'єктивної культури; розвиток індивідуальних особливостей процесів самосвідомості.

І.І. Чеснокова розуміє самосвідомість як єдність трьох сторін: пізнавальної (самопізнання), емоційно-ціннісної (самоставлення) і дієвольової (саморегуляція). Підкреслюється процесуальність самосвідомості, незведення її до кінцевого результату. Тут мається на увазі процес накопичення знань про себе, який не веде до кінцевого, абсолютного знання, але робить знання все більш адекватним. Самосвідомість, згідно з І.І. Чесноковою, є процесом, сутність якого полягає в сприйнятті особою численних образів самої себе в різних ситуаціях і у поєднанні цих образів в єдине цілісне утворення – уявлення, а потім і поняття свого власного Я. В результаті цього процесу формується узагальнений образ Я. Тут самопізнання представлене як узагальнення, де образ сприйняття – загальне, стійке уявлення-поняття з численних образів самого себе в різних ситуаціях. Самосвідомість як суперечлива єдність розуміється у єдності мінливого і стійкого щодо ставлення особистості до себе [10].

Узагальнений образ свого Я, що виникає з окремих, одиничних, ситуативних образів, містить загальні, характерні риси і уявлення про свою сутність, суспільну цінність. В ньому окремі сприйняття зливаються в єдине, виділяється щось стійке, узагальнене, незмінне у всіх сприйняттях. Цей узагальнений образ виражається у відповідному понятті про себе.

С.В. Діянова і Т.М. Щеголева, аналізуючи дану проблему, відзначають, що не в кожній людині уявлення про себе складаються у стійку систему.

В деяких людей вони функціонують у формі окремих ситуативних образів Я, не оформляючись у Я-концепцію, концепція є показником зрілості самосвідомості, вершиною самосвідомості. Це найбільш усвідомлений, раціональний її компонент. Самосвідомість включає й інші компоненти, менш усвідомлені. Такою складовою є самоставлення – система емоційно-ціннісних установок стосовно власного Я. Воно виявляється у вигляді глобального відчуття “за” або “проти” самого себе. Ці відчуття виражаються у специфічних внутрішніх оцінках, таких, як самосхвалення, самопохвала, самозвинувачення, самоосуд [7].

Услід за І.І. Чесноковою, в теорії А.А. Налчаджяна [5] розглядається співвідношення мінливості і стійкості самосвідомості, з часом воно набуває відносно стійкої структури, де “ядерні” утворення і підструктури, за відсутності патологічних змін і руйнування психіки, загалом зберігають свої характерні особливості. Завдяки цьому центральні утворення зберігають свою ідентичність і безперервність впродовж всього життя індивіда, і ця обставина переживається людиною як стійкість свого Я.

Центром особистості та її самосвідомості є Я. Я – центральна організуюча, інтегруюча і регулююча інстанція психіки. Я здійснює свої функції на свідомо-підсвідомому рівні. Структурою самосвідомості, належний Я, є Я-концепція. Я-концепція складається з взаємозв'язаних підструктур або відносно стійких Я-образів (актуальне Я, реальне Я, ідеальне Я тощо). Я-образи є актуально усвідомлюваними частинами Я-концепції, її різних підструктур (стійких Я-образів). Вони входять до складу “потoku психіки” (зокрема, “потoku свідомості”) і нерідко, залежно від швидкості зміни зовнішніх ситуацій, швидко змінюють один одного. Цим терміном позначається особливий стан внутрішньої мотивованості, для якого характерні: а) відчуття повної (розумової і фізичної) включеності в свою діяльність; б) повна концентрація уваги, думок і відчуттів, виключення з їх свідомості сторонніх думок і відчуттів; в) чітке усвідомлення того, наскільки добре, наскільки успішно виконуєш діяльність, чіткий і визначений зворотний зв'язок у діяльності; д) відсутність стурбованості, тривоги перед можливими помилками, неуспіхом; е) відчуття того, що суб'єктивний час ніби стискається, зупиняється, тоді як об'єктивний, навпаки, йде дуже швидко, “летить”; є) втрата звичного чіткого відчуття самоусвідомлення, поява відчуття “розчинення” у власній справі.

Ситуативні або оперативні Я-образи

PDF created with pdfFactory Pro trial version [www.pdffactory.com](http://www.pdffactory.com)